

УДК 378.1+371.132

А.М. Мормуль,
викладач

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

МЕТОДИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Стаття присвячена методичній компетентності як педагогічній проблемі на сучасному етапі розвитку освіти. З'ясовується ступінь дослідження даного питання у вітчизняних і закордонних наукових колах, аналізуються різноманітні підходи до визначення методичної компетентності та на їх основі конкретизується структура даного поняття у професійній підготовці вчителів гуманітарного профілю.

Нове століття визначає нові напрями в організації освітнього процесу. Вважається, що "докорінні зміни в соціально-економічному, духовному розвитку держави потребують підготовки вчителя нової генерації", що у свою чергу "вимагає визначення концептуальних довгострокових стратегій щодо подальшого вдосконалення та розвитку педагогічної освіти" [1]. Також з часу приєднання України до Болонської декларації вітчизняна вища освіта потребує перегляду й уточнення пріоритетних напрямів свого розвитку.

Не секрет, що стратегічні засади реформування освіти в Україні – "відродження і розбудова національної системи освіти як найважливішої ланки виховання свідомих громадян Української держави, формування освіченої, творчої особистості, становлення її фізичного і морального здоров'я, забезпечення пріоритетності розвитку людини, відтворення й трансляції культури і духовності в усій різноманітності вітчизняних та світових зразків", які окреслені в державній національній програмі "Освіта" ("Україна ХХІ століття"), залишаються актуальними і сьогодні [2].

На свій доповіді в Києві 21 березня 2008 року Міністр освіти і науки визначив поняття освіти і науки як стратегічний резерв "розвитку держави, суспільства, економіки" та багатовимірне поле "нашої інтеграції у світову спільноту" [3]. Для реалізації цих задумів необхідно провести глибинні реформи у вищій освіті України, результатом яких має стати оновлення змісту педагогічної освіти заради збереження та примноження духовної культури нашого народу.

Як відомо, сучасний етап розвитку вищої педагогічної освіти характеризується переходом на систему, одним з основних завдань якої є підготовка компетентного педагога. Поряд із традиційним, так званим "ЗУНівським", підходом все більшого поширення набуває компетентнісний підхід. Слід підкреслити, що ці підходи не протистоять одне одному, а взаємодоповнюються. Компетентнісний підхід, зокрема, наповнює традиційне навчання особистісно-орієнтованим, практично-спрямованим, гуманістичним змістом.

Особливості компетентнісного підходу розкриваються в ряді вітчизняних і зарубіжних досліджень. У сучасній теорії і практиці вищої педагогічної освіти накопичено значний досвід, який охоплює багато аспектів професійно-педагогічної підготовки студентів гуманітарних спеціальностей. Аналіз наукових доробків з цього питання свідчить про те, що сьогодні існує вже значна кількість праць, присвячених проблематиці професійної підготовки вчителя, зокрема підходам до обґрунтування теоретичних основ удосконалення професійної підготовки (О. Абдулліна, В. Гусев, М. Нікандров, І. Новик, К. Платонов, І. Тесленко та ін.), впровадженню компетентнісного підходу до змісту професійної діяльності (В. Бондар, І. Зимня, О. Овчарук, О. Садівник, А. Хуторський та ін.), питанням формування та розвитку професійної (С. Багадирова, Є. Бондаревська, Т. Власова, Г. Голуб, Т. Орджи, Д. Старк та ін.) та професійно-методичної компетентності спеціаліста (Н. Бібік, О. Бігич, Л. Ващенко, Н. Кузьміна, О. Локшина, А. Маркова, Л. Парашенко, О. Пометун, Л. Таланова, Н. Язикова та ін.). Існує ряд досліджень, які висвітлюють окремі аспекти проблеми: методологічну компетентність та методологічну культуру (Т. Алексєєва, П. Баранов, Р. Богданова, А. Кочетов, С. Кульневич, О. Лебедев); методичне мислення (О. Гончарук, Н. Кузовлева, Ю. Кулюткін, Г. Сухобська); методичну рефлексію (О. Анісімов, Н. Посталюк), але вони не зосереджують увагу на місці методичної компетентності у професійній підготовці майбутніх учителів гуманітарного профілю. Крім того, у зв'язку зі змінами характеру запитів на освітні послуги та ростом навчальних закладів гуманітарного профілю, ми вважаємо, що компетентнісний підхід до організації професійної підготовки вчителів-гуманітаріїв потребує перегляду її результатів через призму методичної компетентності.

Серед основних завдань розвитку педагогічної освіти, слід виділити "приведення змісту фундаментальної, психолого-педагогічної, методичної, інформаційно-технологічної, практичної та соціально-гуманітарної підготовки педагогічних і науково-педагогічних працівників до вимог інформаційно-технологічного суспільства та змін, що відбуваються в соціально-економічній, духовній та гуманітарній сфері" [3]. Саме дослідження особливостей методичної підготовки

майбутніх учителів гуманітарного профілю є метою даної статті. Для цього ми проаналізували підходи до визначення поняття "методична компетентність" (МК), які використовуються у наукових колах, і на їх основі спробували конкретизувати зміст МК як педагогічної проблеми, а також розкрити її сутність у ході професійної підготовки вчителів-гуманітаріїв.

Для уточнення сутності поняття "методична компетентність" ми, насамперед, опрацювали ряд словників, розтлумачуючи поняття "методичний" та "компетентність" або "компетентний" окремо.

Отже, **"методичний"** – це той, що: 1) стосується до методики [4: 117; 5; 6; 7; 8; 9]; 2) здійснюється за певним планом; дуже послідовний, систематичний [4: 117; 10: 323; 6; 11: 261; 5; 12; 8; 9]; 3) порядний, правильний, ґрунтовний, поступовий [10: 323]; 4) належить методисту [6].

Визначення поняття **"компетентність"** більшість науковців ґрунтують на понятті **"компетентний"** розкриваючи зміст останнього як: 1) той, що володіє фундаментальними знаннями, є поінформованим, обізнаним, авторитетним [11: 85; 6; 12; 13; 7; 8]; 2) той, що володіє компетенцією; є правомочним [11: 85; 6].

Відповідно до цих положень, **"компетентність"** у мовних словниках тлумачиться як: 1) поінформованість, обізнаність, авторитетність [6; 5; 12; 8]; 2) повноправність [10: 143].

Термін "компетентність" використовується також у бізнесі та має значення "відповідний" [14].

Як видно із наведених вище характеристик, єдності у визначеннях складових компонентів поняття "методична компетентність" у наукових колах не існує. Саме тому дана проблема потребує подальшого, ретельнішого дослідження. З метою конкретизації змісту МК і враховуючи неоднорідність її трактувань, ми скористались контент-аналізом визначень даного поняття як основним методом дослідження.

Відповідно до вимог, які висуваються до проведення контент-аналізу, спочатку було визначено його тему, завдання та гіпотезу. Після цього було складено вибірку. *Темою* нашого контент аналізу є власне термін "методична компетентність". *Завданням* було сформулювати обґрунтоване визначення методичної компетентності. Перед проведенням контент-аналізу ми висунули наступну гіпотезу: методична компетентність – це система предметно-педагогічних і психологічних знань та вмінь використовувати їх у процесі викладання певних дисциплін. *Вибірку* в нашому дослідженні становить 40 визначень поняття "методична компетентність" різних вітчизняних і зарубіжних авторів.

Нашим наступним кроком було визначити одиниці аналізу, контекстуальні одиниці та одиниці підрахунку [15]. В якості *категорій* аналізу було використано ряд простих запитань, відповіді на які добирались із вибірки визначень. Ці відповіді логічно складали смислові єдності, що дало нам можливість підрахувати в кожній із них повторювані слова або їх синоніми. Оскільки категорійні ознаки МК зустрічались з достатньою частотою, ми дотримувалися принципу статистичної значущості. Крім того, нами аналізувалися текстові відрізки однорідного змістового плану, що дало можливість використати і принцип формалізації [15]. *Одиницями аналізу* було обрано слово і словосполучення. А *контекстуальними одиницями* – речення. *Одиницями підрахунку* виступили частота повторів слів та синонімічних словосполучень.

Ретельно опрацювавши отримані дані, ми підраховували результати контент-аналізу та виробили ймовірне визначення МК. Нижче наведені лише ті одиниці аналізу, що повторювались найчастіше.

Отже, переважна більшість авторів (75%) вважають, що МК поєднує систему знань в області педагогіки, психології, спеціальних наук, методики та професійно-методичних умінь (М. Абдуразаков, Т. Гущина, Т. Залезная, І. Зимня., О. Зубков, Т. Кобильник, І. Ковальова, О. Лебедева, В. Моторіна, М. Рагуліна, О. Рогуліна, Т. Руденко та ін.). Значно менша частина науковців (12,5%) визначають МК уміння вирішувати педагогічну ситуацію, яка пов'язана з результативним викладом навчального матеріалу (Е. Аринханова, Х. Кнауф, Ю. Савінков). Незначна кількість дослідників (7,5%) вважає, що МК – це здатність до сприйняття та інтерпретації інформації, високий рівень розвитку критичного мислення (Л. Вікторова, І. Дигіна). Решта підходів до визначення представлені поодинокими авторами, які під МК розуміють обране педагогом підґрунтя, з позицій якого відбувається організація виховного процесу (С. Тітова, 1998); наявність умінь використовувати свої технологічні компетенції для розробки навчальних програм, які мають на меті системне та ефективне використання інформаційно-комп'ютерних технологій у навчальному процесі (П. Гращенко, 2005); володіння професійним інструментарієм (М. Дідик) і предметними та методичними компетентностями (С. Литвинова); обізнаність з потенціалом інформаційно-комп'ютерних технологій з точки зору вдосконалення методики викладання (А. Кравцова) та ін.

Проаналізувавши всі визначення, які використовуються в педагогічних наукових колах, ми зробили спробу окреслити зміст поняття **"методична компетентність"** як **систему наукових, психологічних, педагогічних і предметних знань та професійно-методичних умінь, які базуються на знаннях дидактичних методів, принципів і прийомів та сприяють формуванню всіх компонентів професійної компетентності.**

Дане визначення є робочим, але ми вважаємо, що воно охоплює всі компоненти МК і тому може бути використаним у подальшому дослідженні професійної підготовки майбутнього вчителя гуманітарного профілю, оскільки розкриває зміст МК з урахуванням особливостей викладання дисциплін даного профілю.

Зупинимося детальніше на особливостях формування МК у вчителів-гуманітаріїв.

Як відомо, отримання освіти є двостороннім процесом. З одного боку, це оволодіння певною системою знань, умінь, навичок, способів діяльності, а також формування різних видів компетентностей (професійної, комунікативної, предметної, загальнокультурної, стратегічної, соціокультурної та ін.). При цьому формується і певний тип мислення та набувається певний тип досвіду (у нашому випадку мова йде про методичне мислення і методичний досвід). З іншого боку, освіта є процесом формування особистості як суб'єкта суспільної діяльності та соціальних відносин. Крім того, Україна є учасником всесвітнього процесу, який вимагає від освіти гуманістичної переорієнтації на всебічний розвиток особистості. Не секрет, що специфіка гуманітарних дисциплін виражається в їх глибшому проникненні в особистісні основи соціальної поведінки людини. Отож, саме вчителі циклу гуманітарних дисциплін для своїх учнів є важливими провідниками не лише у безмежному світі знань, а й у невичерпному багатстві та розмаїтті культурних реалій. Учителі історії, наприклад, подають учням ретроспективу важливих подій, порівнюючи їх із сьогоденням; учителі-мовники подають лінгвістичний матеріал, доповнюючи його актуальними прикладами з різних сторін життя рідної країни та країн, мови яких вивчаються і т. д.

Ефективна передача набутих предметних знань, на нашу думку, безпосередньо залежить від рівня сформованості в учителів-гуманітаріїв МК як невід'ємної складової їх професійної підготовки. Освітня здобувають методичну освіту на заняттях у ВНЗ, а також у процесі практичної діяльності. Метою такої освіти студентів гуманітарних спеціальностей є інтелектуальний розвиток майбутніх педагогів, розвиток основних прийомів мислення, формування пізнавальних здібностей і дослідницьких умінь студентів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін; формування навичок практичної діяльності в гуманітарній сфері; розвиток методичного мислення та здатність і готовність до реалізації педагогічного процесу відповідно до сучасних соціальних вимог.

Услід за О. Бігич, ми виділяємо наступні основні складові системи методичної освіти:

- *методична культура*, що включає в себе предметні та методичні ЗУН, а також прагнення майбутніх учителів гуманітарного профілю викладати дані дисципліни;
- *методична майстерність*, що ґрунтується на знаннях з психології, педагогіки та інших професійно орієнтованих навчальних дисциплін;
- *методична діяльність*, що моделюється у процесі функціональності системи методичної освіти вчителів гуманітарного профілю [16].

Крім цих компонентів, важливу роль у набутті методичної освіти мають також такі характеристики, як мобільність знань (постійне відновлення знань для успішного рішення завдань у потрібний момент за певних умов), гнучкість методу (адаптування того або іншого методу до різних педагогічних ситуацій), критичність мислення (нестандартне, творче мислення) та відповідальність за власні дії у ході всебічного розвитку особистостей своїх учнів.

Паралельний розвиток усіх зазначених компонентів методичної освіти сприятиме поетапному формуванню в учителів гуманітарного профілю методичної компетентності, від чого напряму залежить професійна успішність педагогів. У ході методичної освіти студенти гуманітарних спеціальностей набувають сукупність усвідомлених професійних ЗУН, які дозволяють спеціалісту даного профілю, ефективно використовуючи педагогічне управління, найповніше реалізувати себе у різних видах викладацької діяльності.

Безумовно, процес реформування, гуманізації та гуманітаризації вищої педагогічної освіти ще триває, і ефективність цих змін буде очевидна лише за умов здатності освіти і науки "відповісти на всі виклики економічного та суспільного розвитку України" [3]. Але вже сьогодні можна визначити основну мету професійної освіти – підготовка кваліфікованого педагога відповідного рівня та профілю (гуманітарного), конкурентоспроможного на ринку праці, компетентного, відповідального, здатного до ефективного викладання відповідних дисциплін на рівні світових стандартів (тобто володіючого методичною компетентністю), а також готового до постійного професійного вдосконалення. Відповідно до зазначеної мети, перспективи подальших наукових досліджень ми вбачаємо в розробці моделі формування методичної компетентності в майбутніх учителів гуманітарного профілю та поетапній перевірці ефективності її використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір. Затверджено наказом МОН № 998 від 31.12.2004 р. // <http://www.mon.gov.ua/education/average/topic/rozv/knc.doc>

2. Державна національна програма "Освіта" ("Україна ХХІ століття") / Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896 // <http://rstu.rv.ua/pages/goncharov/documents/m0301.doc>
3. Доповідь Міністра освіти і науки на підсумковій колегії Міністерства освіти і науки України "Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи" (21 березня 2008 року, м. Київ) // http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2008/21_03/
4. Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. Словник паронімів української мови. – К.: Рад. шк., 1986. – 222 с.
5. АBBY Lingvo 12. Електронний словник.
6. Современный толковый словарь русского языка под редакцией Т. Ф. Ефремовой // <http://www.efremova.info/>
7. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Ок. 57 000 слов / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. – 18-е изд., стереотип. – М.: Русский язык, 1987. – 797 с. // <http://www.ozhegov.ru>
8. Толковый словарь русского языка: В 4 т. / Под ред. Д. Н. Ушакова. – М., 2000 // <http://ushdict.narod.ru>
9. <http://dict.invivio.net/>
10. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка в 4-х томах. – М.: Русский язык, 1989. // www.slovar.com.ua
11. Словарь русского языка: В 4-х т. / АН СССР, Ин-т рус.яз; Под ред. А. П. Евгеньевой. – 3-е изд., стереотип. – М.: Русский язык, 1985 – 1988. Т. 2. К – О. 1986. – 736 с.
12. <http://www.slovnky.net/>
13. Етимологічний словник української мови у 7-ми томах / Відп. редактор О. С. Мельничук. – К.: Наукова думка, 1983. Т. 3. Кора — М. // http://litopys.org.ua/djvu/etymolog_slovnky.htm
14. Бизнес словарь // <http://www.lib.deport.ru/slovar/biz/k/kompetentnost.html>
15. Манаев О. Т. Контент-анализ – описание метода. // <http://psyfactor.org/lib/kontent.htm>
16. Бігич О.Б. Передумови та складники системи методичної освіти майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи // Вісник Житомирського педагогічного університету. – Житомир: ЖДПУ ім. І.Франка, 2003. – Вип. 12. – С. 129-132.

Матеріал надійшов до редакції 12.09. 2008 р.

Мормуль А.М. Методическая компетентность будущих учителей гуманитарного профиля как педагогическая проблема.

Статья посвящена методической компетентности как педагогической проблеме на нынешнем этапе развития образования. Выясняется степень исследования данного вопроса в отечественных и зарубежных научных кругах, анализируются различные подходы к определению методической компетентности и на их основе конкретизируется структура данного понятия в профессиональной подготовке учителей гуманитарного профиля.

Mormul A.M. Methodological Competence of the Future Teachers of the Humanities as a Pedagogical Problem.

The article is dedicated to the methodological competence as a pedagogical problem at the contemporary stage of the education development. The light is shed on the research level of this issue in the native and foreign scientific circles. The author analyzes various approaches to the methodological competence definition and specifies on their basis the structure of this notion in the teachers' of the humanities professional preparation.